DOI: 10.48261/pis213815

JAROSŁAW RABIŃSKI
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Pamięci Narodowej Odział w Lublinie
ORCID: 0000-0001-9367-1142

Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy – działalność i myśl polityczna w Sejmie Ustawodawczym

UWAGI WSTĘPNE

Wśród głównych polskich nurtów ideowo-politycznych w latach 1918–1939, obok narodowo-demokratycznego, ludowego, socjalistycznego czy piłsudczykowskiego, wymienia się również nurt chrześcijańsko-demokratyczny. Celem niniejszych rozważań jest analiza dwóch aspektów funkcjonowania tego ruchu, związanych z działalnością jego reprezentantów w Sejmie Ustawodawczym. Po pierwsze, podjęta została próba nakreślenia portretu zbiorowego chadeckich parlamentarzystów, do czego niezbędnym środkiem było doprecyzowanie składu osobowego Narodowego Chrześcijańskiego Klubu Robotniczego. Drugim celem podjętych badań jest odpowiedź na pytanie: czy założenia programowe polskiej chadecji, sprecyzowane w pierwszym programie Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy z 1920 r., zostały przełożone na język praktyki politycznej? By rozstrzygnąć tę kwestię, zwróciłem uwagę na aktywność posłów chadeckich w Sejmie Ustawodawczym, najistotniejszej instytucji kształtowania zasad ustrojowych odrodzonego państwa polskiego. Analiza ich działań na forum plenarnym Sejmu Ustawodawczego, skonfrontowana ze wspomnianym programem z 1920 r., umożliwia wyciągnięcie wniosków zarówno w kwestii konsekwencji chadeków w propagowaniu swoich założeń ideowych, jak i realnej siły ich oddziaływania. Przyjęcie takich założeń powoduje, że newralgicznym, reprezentatywnym i jednocześnie kompletnym źródłem są sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawodawczego i na nich, z rozmysłem, opieram swoją analizę.

Należy pamiętać, że tradycje polskiego ruchu chrześcijańsko-demokratycznego sięgają wieku XIX. Ograniczając się w tym miejscu do przeglądu organizacji o charakterze politycznym, w odniesieniu do ziem zaboru pruskiego należy przywołać tu zwłaszcza

działalność Narodowego Stronnictwa Robotników, założonego 18 października 1917 r. w Westfalii, które w marcu 1918 r. zaczęło działać na terenie Wielkopolski[1]. W zaborze austriackim w październiku 1918 r. utworzono Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Robotnicze z Karolem Holeksą jako prezesem[2]. Wreszcie, na ziemiach zaboru rosyjskiego, choć już po zajęciu terenów Królestwa Polskiego przez Niemców, od 1916 r. funkcjonowało Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji[3]. Specyfiką polską było więc rozbicie nurtu chrześcijańsko-społecznego spowodowane zarówno rzeczywistością zaborów (koniecznością odrębnego organizowania się w ramach ziem wcielonych do poszczególnych państw zaborczych), jak i chętnym uczestnictwem Polaków w inicjatywach związanych z katolicyzmem, traktowanym przez dużą część społeczeństwa jako jeden z najistotniejszych elementów polskiej kultury i tożsamości. Tym, co łączyło wymienione podmioty polityczne, było respektowanie założeń katolickiej nauki społecznej. Jej praźródła to, rzecz jasna, Pismo Święte i nauka ojców Kościoła. W systematyzacji nauczania społecznego Kościoła istotna rolę odegrali liczni myśliciele katoliccy XIX wieku, formułujący swoją myśl społeczno-polityczną w odniesieniu do zyskujących wówczas coraz większą popularność nowych prądów ideowych i ewoluującej rzeczywistości społecznej. Odsyłając Czytelnika do bogatej literatury przedmiotu[4], wspomnę jedynie o wypracowanych wówczas trzech zasadniczych ścieżkach koncepcyjnych: zachowawczej (m.in. Karl von Vogelsang, René de La Tour du Pin, Giuseppe Toniolo), reformistycznej (m.in. Wilhelm Emanuel von Ketteler, Frédéric Ozanam, Albert de Mun) i demokratycznej (m.in. Félicité Robert de Lamennais, Jean Baptiste Henri de Lacordaire, Philippe Buchez). Ten ostatni nurt należy uznać za bezpośredniego prekursora chrześcijańskiej demokracji.

Newralgiczną rolę w nadaniu katolickiej nauce społecznej instytucjonalnego *placet* ze strony władz kościelnych odegrał papież Leon XIII. Fundamentalną encyklikę *Rerum novarum* z 1891 r. poświęcił kwestii społecznej, czyli sytuacji społeczno-ekonomicznej klasy robotniczej. Zarówno jednak wcześniej (encykliki *Quod apostolici muneris*, *Diuturnum illud*, *Immortale Dei*, *Libertas*, *Sapientiae Christianae*), jak i później (encyklika *Graves de communi*, instrukcja *Nessuno ignora* – obydwa dokumenty poświęcone w całości zagadnieniu chrześcijańskiej demokracji) wielokrotnie zabierał głos w sprawie stosunku Kościoła do wyzwań współczesnego świata[5]. Warto przypomnieć, że choć wprost odmówił on nadania znaczenia politycznego terminowi „chrześcijańsko-demokratyczny", już

[1] C. Strzeszewski, M. Banaszak, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze pruskim w latach 1865–1918* [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, Warszawa 1981, s. 84–88; A. Laska, *Narodowa Partia Robotnicza 1920–1937. Studia z dziejów ruchów społecznych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2004, s. 44–61.

[2] K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, Warszawa 1989, s. 119–121.

[3] *Ibidem*, s. 217–218; R. Bender, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865–1918* [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce*, s. 249–254.

[4] Zob. choćby: C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994; *idem*, *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1978; J. Majka, *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*, Rzym 1986; H. Przybylski, H. Przybyła, *Katolicka nauka społeczna a ruch chrześcijańsko-demokratyczny*, Katowice 1996.

[5] Z. Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, Poznań 1986, s. 245–252; B. Pawłowski, *Chrześcijańska demokracja a nauczanie społeczne Kościoła rzymskokatolickiego* [w:] *Chrześcijańska demokracja we współczesnym świecie*, pod red. K. Krzywickiej, E. Olszewskiego, Lublin 1999, s. 35–36.

od połowy XIX w. funkcjonowały chadeckie formacje polityczne, zaś skutkiem I wojny światowej było powstanie aprobowanych przez władzę kościelną (choć od niej niezależnych) pełnoprawnych partii chrześcijańsko-demokratycznych[6].

POSŁOWIE NARODOWEGO CHRZEŚCIJAŃSKIEGO KLUBU ROBOTNICZEGO

Parlamentarzyści reprezentujący nurt chrześcijańsko-demokratyczny weszli do Sejmu Ustawodawczego przede wszystkim z list wyborczych Narodowego Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych (na terenach byłego Królestwa Polskiego) i Zjednoczenia Stronnictw Narodowych (Wielkopolska). W lipcu 1919 r. 12 posłów chadeckich wchodzących dotąd w skład Związku Ludowo-Narodowego oraz 17 posłów Robotniczego Koła Sejmowego utworzyło Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy[7]. Dwa miesiące później powstało Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji (w latach 1920–1925 nazwa partii brzmiała: Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Pracy – Chrześcijańska Demokracja), kontynuujące działalność ugrupowań chadeckich Galicji, byłego Królestwa Polskiego oraz Narodowego Stronnictwa Robotników z Wielkopolski. Prezesami partii w omawianym okresie byli Artemiusz Ludomił (Ludomir) Czerniewski (do 1920), następnie Józef Chaciński[8]. Członkami Narodowego Chrześcijańskiego Klubu Robotniczego było w sumie 37 posłów, choć jego liczebność fluktuowała. Pełny skład osobowy NChKR przedstawia poniższa tabela:

Lp.	Imię i nazwisko	Daty życia	Okręg wyborczy	Okres członkostwa w NChKR	Członkostwo w komisjach Sejmu Ustawodawczego
1.	Ks. Stanisław Adamski[9]	1875–1967	Gniezno	1919–1922	administracyjna, kontroli długów państwa, rolna, skarbowo-budżetowa
2.	Edmund Bigoński	1891–1937	Gniezno	1919–1922	inwalidzka, regulaminowa i nietykalności poselskiej, spraw zagranicznych

[6] J. Rabiński, *Stronnictwo Pracy we władzach naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1945*, Lublin 2012, s. 39–42.

[7] Po raz pierwszy w sprawozdaniu stenograficznym nazwy NChKR użyto 31 VII 1919 r.

[8] *Idem*, *Nurt chrześcijańsko-demokratyczny w II Rzeczypospolitej* [w:] *Główne obozy polityczne II Rzeczypospolitej na tle wydarzeń epoki*, pod red. M. Ryby, Lublin 2012, s. 129–131, 143–144.

[9] J. Myszor, *Duszpasterz czasu wojny i okupacji – biskup Stanisław Adamski 1939–1945*, Katowice 1994; *Z życia i publicznej działalności biskupa Stanisława Adamskiego*, oprac. A. Gulczyński, Poznań 2000; S. Szymecki, R. Rak, *Biskup Stanisław Adamski jakiego nie znamy*, Katowice 2003; K. Szaraniec, *Ksiądz Stanisław Adamski. Duchowy przywódca Polaków pod zaborem pruskim, patron polskiej spółdzielczości, poseł, senator, biskup*, Katowice 2011; A. Tomko, *Działalność biskupa Stanisława Adamskiego w okresie II Rzeczypospolitej. Państwo – prawo* – oświata, Wrocław 2019.

Lp.	Imię i nazwisko	Daty życia	Okręg wyborczy	Okres członkostwa w NChKR	Członkostwo w komisjach Sejmu Ustawodawczego
3.	Stanisław Bresiński	1875–1956	Poznań	1919–1922	aprowizacyjna, rolna
4.	Wacław Cegiełka[10]	1887–1966	Poznań	1919	
5.	ks. Władysław Chrzanowski[11]	1886–1933	Opoczno	1919–1921	administracyjna, demobilizacyjna, ochrony pracy, robót publicznych (zastępca przewodniczącego)
6.	Artemiusz Ludomił (Ludomir) Czerniewski	1883–?	Białystok	1920–1922	konstytucyjna, spraw zagranicznych, administracyjna, oświatowa
7.	ks. Filip Dachowski	1893–1962	Ostrów Wielkopolski	1919–1922	administracyjna, petycyjna, ds. żydowskich, wojskowa
8.	Stefan Zygmunt Dąbrowski[12]	1877–1947	Ostrów Wielkopolski	1922	spraw zagranicznych, wojskowa, zdrowia publicznego
9.	Wojciech Fiołka	1884–1952	Ostrów Wielkopolski	1919–1922	administracyjna, ochrony pracy, przemysłowo-handlowa, opałowa, pomorska
10.	Jan Frąckowiak	1877–?	Poznań	1919–1922	odbudowy kraju, zdrowia publicznego
11.	Ludwik Teofil Gdyk	1874–1940	Warszawa–miasto	1919–1922	aprowizacyjna (przewodniczący) ochrony pracy (przewodniczący), ds. morskich, komunikacji, robót publicznych
12.	ks. Stanisław Hałko[13]	1884–1943	Białystok	1919–1922	oświatowa, spraw zagranicznych, wodna

[10] S. Piątkowski, *Wacław Cegiełka (1887–1966). Burmistrz Skarżyska-Kamiennej z lat okupacji niemieckiej* [w:] *Znad Kamiennej. Skarżysko-Kamienna. Materiały* i studia, Skarżysko-Kamienna 2011, s. 23–34.

[11] M. Pawlikowski, *Syn Ziemi Radomszczańskiej. Życie i działalność posła na Sejm II Rzeczypospolitej ks. dr. Władysława Chrzanowskiego* 1886–1933, Strzałków 2011.

[12] *W służbie nauki i polityki. Stefan Dąbrowski*, wstęp i oprac. J. Malinowski, Poznań 2013; J. Malinowski, *Stefan Dąbrowski (1877–1947). Biografia p*olityczna, Poznań 2014.

[13] *Ksiądz Stanisław Hałko 1884–1943*, pod red. A. Szota, Białystok 2008; A. Suplicka, *Stanisław Hałko (1884–1943) i Jakub Szapiro (1897–1941) – nauczyciele dwóch kultur w międzywojennym Białymstoku* [w:] *Nauczyciele. Szkice portretów uczonych i n*auczycieli, pod red. J. Falkowskiej, A. Królikowskiej, Kraków 2018, s. 287–305.

Lp.	Imię i nazwisko	Daty życia	Okręg wyborczy	Okres członkostwa w NChKR	Członkostwo w komisjach Sejmu Ustawodawczego
13.	Antoni Harasz	1879–1942	Łódź	1919–1922	konstytucyjna, ochrony pracy, opieki społecznej
14.	Władysław Herz	1885–1943	Mogilno	1919–1920	administracyjna, ds. reorganizacji urzędów państwowych
15.	ks. Zygmunt Kaczyński[14]	1894–1953	Warszawa	1919–1922	likwidacyjna, miejska (sekretarz), ochrony pracy (sekretarz), prawnicza, spraw zagranicznych
16.	Ignacy Kamiński	1883–1974	Kutno	1920–1922	ochrony pracy, rolna, wodna
17.	Zenon Eugeniusz Lewandowski	1859–1927	Gniezno	1919–1922	zdrowia publicznego
18.	Wawrzyniec Lisiecki	1875–1958	Poznań	1919–1920	miejska (zastępca przewodniczącego), opieki społecznej, rolna
19.	Julian Łabęda	1893–1945	Warszawa	1919–1922	aprowizacyjna, komunikacyjna, wojskowa
20.	ks. Kazimierz Maliński	1872–1928	Poznań	1919–1921	ds. żydowskich (przewodniczący), opieki społecznej, petycyjna, skarbowo-budżetowa
21.	Stanisław Michalak	1886–1958	Mogilno	1919–1922	komunikacyjna
22.	Stanisław Miedziński[15]	1873–1937	Gniezno	1919–1922	prawnicza, regulaminowa i nietykalności poselskiej, skarbowo-budżetowa

[14] M. Biełaszko, *Ksiądz Zygmunt Kaczyński (1894–1953) – duchowny, polityk, redaktor* [w:] *Niezłomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, pod red. J. Żaryna, Kraków 2011, s. 95–122; J. Rabiński, *Zygmunt Kaczyński (1894–1953) – kapłan, polityk, ofiara reżimu komunistycznego* [w:] *Kościół w obliczu totalitaryzmów*, pod red. W. Polaka, W. Rozynkowskiego, M. Białkowskiego, J. Kufla, Toruń 2010, s. 189–205; R. Gajewski, *Ks. Zygmunt Kaczyński – kapłan i polityk*, Lublin 2013; T. Sikorski, M. Kulesza, *Niezłomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego" (1945–1948)*, Warszawa 2013; K. Śliwak, *Activities of fr. Zygmunt Kaczynski – Minister of Religious Affairs and Public Education in the government-in-exile (1943–1945)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy" 2016, nr 3–4, s. 196–208; M. Szczepaniak, *Prasa katolicka a polityka. Casus ks. Zygmunta Kaczyńskiego*, „Polonia Sacra" 2017, nr 3, s. 193–211.

[15] R. Chwaliszewski, M. Fijałkowski, *Ksiądz Ignacy Czechowski i Stanisław Miedziński – orędownicy walki o polskość*, „Rocznik Nadnotecki" 1991, t. XXII, s. 95–98.

Lp.	Imię i nazwisko	Daty życia	Okręg wyborczy	Okres członkostwa w NChKR	Członkostwo w komisjach Sejmu Ustawodawczego
23.	Mikołaj Nader	1875–1964	Ostrów Wielko-polski	1919–1920	likwidacyjna, ochrony pracy
24.	Albin Nowicki	1891–1972	Pomorze	1921–1922	oświatowa (sekretarz), skarbowo-budżetowa
25.	Stanisław Nowicki	1870–1948	Poznań	1919	regulaminowa i nietykalności poselskiej, spraw zagranicznych
26.	ks. Ignacy Olszański	1883–1963	Wilno	1922	administracyjna, spraw zagranicznych
27.	Wojciech Pawlik	b.d.	Opoczno	1921–1922	
28.	Adam Piotrowski	1875–1937	Mogilno	1919–1922	konstytucyjna, oświatowa
29.	Piotr Jakub Pussak	1891–1933	Poznań	1920–1922	robót publicznych
30.	Józef Rymer[16]	1882–1922	Bydgoszcz	1919–1920	
31.	Wojciech Sosiński[17]	1872–1934	(Katowice)	1919–1922	skarbowo-budżetowa
32.	Edward Surwiłło	Ok. 1878–po 1966	(Wileń-szczyzna)	1922	
33.	Alojzy Świniarski	1871–1935	Gniezno	1919–1920?	demobilizacyjna, regulaminowa i nietykalności poselskiej
34.	Michał Feliks Wichliński[18]	1882–1960	Ciechanów	1919–1922	petycyjna, wojskowa, więzień i obozów koncentracyjnych
35.	Ignacy Załęski	1880–?	Łomża	1919–1922	demobilizacyjna, likwidacyjna, miejska, odbudowy kraju
36.	Józef Zamiara	1882–?	Poznań	1920–1922	administracyjna, wodna
37.	Jan Zyskowski	1875–?	Łomża	1919–1922	przemysłowo-handlowa, spółdzielcza

Źródła: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. J.M. Majchrowskiego, G. Mazura, K. Stepana, Warszawa 1994, s. 92, 174, 183, 234–235, 244, 247, 252–253, 258, 260, 277–279, 282, 291–292, 295, 311–312, 345, 347, 349, 358, 366, 368, 375, 380, 382, 389, 396, 407, 432–433, 442, 453, 467, 484–485, 489; T. Rzepecki,

[16] I. Antonów-Nitsche, *Józef Rymer, pierwszy wojewoda śląski 1882–1922*, Katowice 1984; *Józef Rymer 1882–1922*, pod red. M. Kubisty, oprac. M. Lubina, K. Wencel, Katowice 2001; Z. Hojka, *Józef Rymer. Biografia* polityczna, Katowice 2002.

[17] W. Marcoń, *Wojciech Sosiński – działacz związkowy i parlame*ntarzysta, „Zeszyty Historyczne" (Częstochowa) 2010, t. 11, s. 337–345.

[18] G. Czerwińska, *Znani i nieznani – Michał W*ichliński, „Klucz do Miasta" 2018, nr 2, s. 43–44.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku, Poznań 1920; K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, Warszawa 1989, s. 253–255; Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce, Lublin 1994, t. I, s. 2–3, 70, 96–97, 141–142, 170–171, t. II, s. 7–9, 114, 154–156, 161–162, t. III, s. 40–42, 79–80; *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, oprac. M. Smogorzewska, pod red. A.K. Kunerta, t. I, Warszawa 1998, s. 40–42, 133–134, 199–200, 244–245, 280–281, 320–321, 339–340, 360–361, t. II, Warszawa 2000, s. 60–61, 69, 99–100, 195–196, 202–203, 224–225, t. III, oprac. P. Majewski, pod red. G. Mazura, Warszawa 2005, s. 43–45, 56, 337–338, 358–359, 377, t. IV, oprac. P. Majewski, pod red. G. Mazura, Warszawa 2009, s. 80, 141, 161, 215–216, 252–253, 255–256, 273, 330, 374–375, 465; *PSB*, t. VII, s. 362, t. XI, s. 395–396, t. XVII, s. 213–215, t. XIX, s. 369–370, t. XXII, s. 432–433, t. XXIII, s. 311–312, 337–338, t. XXIV, s. 2, t. XXVI, s. 456–457, t. XXXIII, s. 515–517, t. XL, s. 519–523, t. LI, s. 588–589; *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, pod red. R. Łatki, t. I, Warszawa 2020, s. 1–15, 58–65, 193–203, 325–331.

Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy był średniej wielkości klubem parlamentarnym w Sejmie Ustawodawczym, liczył od 25 (w czerwcu 1920 r. – 6 proc. liczby parlamentarzystów) do 30 (w marcu 1922 r. – 6,9 proc.) członków, co oznaczało, że był szóstym co do wielkości klubem parlamentarnym w czerwcu 1920 r., zaś piątym w grudniu 1921 r., marcu 1922 r. i lipcu 1922 r.[19] Według ustaleń Konstantego Turowskiego w pracach NChKR uczestniczyło stale 22 posłów, pozostali zmieniali przynależność, klub liczył jednak zawsze co najmniej 25 posłów[20]. Prezesami NChKR byli Władysław Herz (do lutego 1920 r., kiedy to przeszedł do Narodowego Związku Robotniczego), następnie Edmund Bigoński, wreszcie – od 1920 do końca prac Sejmu Ustawodawczego – Artemiusz Czerniewski. Funkcję wiceprezesa pełnili: początkowo Bigoński, następnie Ludwik Gdyk. Członkami prezydium klubu byli ponadto: Julian Łabęda – sekretarz, Adam Piotrowski – zastępca sekretarza, Stanisław Miedziński – skarbnik, Wojciech Sosiński – gospodarz[21].

Najstarszym posłem chadeckim na Sejm Ustawodawczy był Zenon Eugeniusz Lewandowski, który w chwili inauguracji prac parlamentu miał 60 lat. Najmłodszym z kolei był ks. Zygmunt Kaczyński, rozpoczynający karierę posła w wieku 25 lat. Większość parlamentarzystów chadeckich pod względem wieku mieściła się w przedziale 41–50 lat (15 posłów) oraz 31–40 lat (14 osób). Warto zauważyć, że aż 6 członków NChKR to osoby młode, w wieku 25–30 lat.

Dysponujemy niepełnymi danymi na temat pochodzenia społecznego posłów chadeckich. Na ich podstawie można stwierdzić, że przeważali parlamentarzyści wywodzący się z drobnomieszczańskich rodzin rzemieślniczych, rodzin chłopskich oraz robotniczych. Jedynie pojedynczy parlamentarzyści chadeccy wywodzili się z warstwy inteligenckiej lub burżuazyjnej.

Inaczej kwestia ta wygląda w odniesieniu do struktury wykształcenia i przynależności społecznej samych członków NChKR. Choć dominowały wśród nich osoby, które zakończyły edukację na stopniu podstawowym, co najmniej 10 parlamentarzystów chadeckich miało wykształcenie wyższe, z czego 4 posłów posiadało stopień naukowy dok-

[19] Dane za: M. Pietrzak, *Rządy parlamentarne w Polsce 1919–1926*, Warszawa 1969, s. 90–91.

[20] Na początku 1920 r. NChKR liczył 29 posłów, zaś w lipcu 1922 r. – 26 posłów – A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej. Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1957, s. 59, 61.

[21] K. Turowski, *Historia ruchu…*, s. 252; T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, Poznań 1920, s. 287–288.

tora. Pod względem struktury społecznej wszyscy parlamentarzyści chadeccy mieścili się w grupach: inteligencja i pracownicy umysłowi, robotnicy oraz drobnomieszczaństwo. Odpowiada to przynależności społecznej elektoratu nurtu chadeckiego oraz głównym obszarom zainteresowania polskiego nurtu chrześcijańsko-demokratycznego w dziedzinie myśli społecznej.

Pod względem geograficznym posłowie chadeccy reprezentowali przede wszystkim Wielkopolskę (w sumie 20 parlamentarzystów), co nie może dziwić, wziąwszy pod uwagę genezę NChKR. 12 posłów wywodziło się z byłego Królestwa Polskiego. Tylko pojedyncze osoby reprezentowały Pomorze (2 posłów), Wileńszczyznę (2 osoby) i Górny Śląsk (1 poseł). Nie było natomiast żadnego posła chadeckiego z Małopolski Wschodniej, Małopolski Zachodniej ani ze Śląska Cieszyńskiego.

Dominacja w NChKR posłów wywodzących się z terenów byłego zaboru pruskiego determinuje doświadczenie parlamentarne chadeków uzyskane przed wejściem do Sejmu Ustawodawczego. 2 posłów wyniosło je z Reichstagu (Stanisław Nowicki i Wojciech Sosiński), zaś co najmniej 12 posłów z Wielkopolski było członkami Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu.

Warto wreszcie podkreślić, że wśród 37 parlamentarzystów należących do NChKR było siedmiu księży katolickich. Oznacza to, że duchowni katoliccy stanowili znaczny (ok. 20 proc.) odsetek członków klubu chadeckiego w Sejmie Ustawodawczym.

DZIAŁALNOŚĆ W SEJMIE USTAWODAWCZYM

Rola religii i Kościoła katolickiego[22]

Zasadnicze miejsce w chrześcijańsko-demokratycznej myśli politycznej zajmowała kwestia religii. Chadecy uznawali, że jedynie z założeń religijnych może wypływać prawdziwa moralność, przekładająca się na dobrobyt materialny narodu, wypełnianie przez obywateli obowiązków społecznych i państwowych, postęp i sprawiedliwość społeczną[23]. W tej optyce sprawy państwowe i społeczne są organicznie związane ze sferą religijną, a ten stan rzeczy powinien mieć odzwierciedlenie w życiu publicznym. Takie ujęcie tematu generalnie stawiało NChKR w opozycji do partii lewicowych, a dyskusje, w których pojawiał się wątek religijny, były mocno emocjonalne. Poseł Ludwik Gdyk, odnosząc się do tez przemówienia Ignacego Daszyńskiego, który określił Kościół i religię jako elementy przestarzałe, odwołując się w zamian do pojęcia etyki wolnych ludzi, zwrócił uwagę, że dobitnym przykładem tej nowoczesnej etyki jest rewolucja sowiecka, oparta na gwałcie i przemocy. Zamiast tego zaproponował oparcie ustroju Polski na gruncie etyki chrześcijańskiej, postulując wprowadzenie do ustawy zasadniczej odpowiedniego zapisu na wzór Konstytucji 3 maja[24]. Klub chadecki wielokrotnie postulował

[22] Por. *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)* [w:] A. Bełcikowska, *Stronnictwa i Związki Polityczne w Polsce*, Warszawa 1925, s. 124.

[23] *Ibidem*; por. S. Adamski, *Zadania Chrześcijańskiej Demokracji w Polsce*, Poznań 1922, s. 6.

[24] *Sprawozdanie stenograficzne z 37. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 13. maja 1919 r.*, ł. 60–62.

uwzględnienie swojego punktu widzenia w projektowanych aktach prawnych, w tym także w konstytucji. W aspektach szczegółowych domagano się wolności funkcjonowania, nauczania i sprawowania obrzędów dla wszystkich wyznań, równości wszystkich wyznań i religii, uznania naczelnej roli katolicyzmu, nauczania religii w szkołach. Wbrew poglądom reprezentantów PPS posłowie NChKR wskazywali, że sprawa religii i Kościoła została zbyt słabo wyakcentowana w konstytucji. Artemiusz Czerniewski, odwołując się do poglądów Johna Adamsa i Edmunda Burke'a, przypomniał rolę religii i moralności jako fundamentów społeczeństwa obywatelskiego[25].

Sprawa oświatowa i wychowanie[26]

Kwestię tę chrześcijańscy demokraci stawiali na drugim miejscu w hierarchii ważności, co znalazło swe odbicie w konstrukcji założeń programowych stronnictwa z 1920 r. Również w tym przypadku koncepcja chadecka była przeciwna do propozycji lewicy sejmowej. Posłowie NChKR opowiadali się za nauczaniem religii w szkole, określając postulowany przez siebie model jako „szkołę wyznaniową", przy czym należałoby dążyć do jednorodności religijnej w obrębie poszczególnych szkół[27]. Zgłoszona w tym duchu przez NChKR poprawka do projektu konstytucji (młodzież powinna być wychowywana w zgodzie ze swoim wyznaniem[28]) została odrzucona w głosowaniu[29].

Dużą uwagę chrześcijańscy demokraci przywiązywali do możliwości zapewnienia oświaty wszystkim dzieciom i młodzieży. Już w lipcu 1919 r. posłowie chadeccy (m.in. ks. Zygmunt Kaczyński, Ludwik Gdyk i inni) wystąpili z wnioskiem w sprawie zapewnienia dostępu do szkół średnich dzieciom robotniczym i chłopskim[30]. Objęcie nauczaniem szerokich rzesz miało być nie tylko drogą zdobycia wiedzy (jak podkreślono w programie – dającej możliwość praktycznego funkcjonowania w społeczeństwie), lecz również krzewienia idei obywatelskich. Postulowano przymus nauczania, z możliwością wyboru szkół prywatnych. Z troską o stworzenie warunków materialnych dla podjęcia nauki przez warstwy społeczne, dla których była dotąd niedostępna, szło zainteresowanie odpowiednim uposażeniem nauczycieli. Uzupełnieniem chadeckiej wizji w dziedzinie szkolnictwa był postulat rozbudowy sieci szkolnej, także poprzez zakładanie uniwersytetów ludowych[31]. Wychowanie powinno odbywać się pod nadzorem ze strony rodziców. Polska szkoła powinna być nowoczesna, twórczo wykorzystywać rywalizację różnych modeli wychowawczo-kształceniowych, w której nie stosuje się kar cielesnych[32].

---

[25] *Sprawozdanie stenograficzne ze 181. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. listopada 1920 r.*, ł. 12–15; *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 16; por. S. Adamski, *Zadania Chrześcijańskiej Demokracji w Polsce*, s. 26–27.

[26] *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)*, s. 125.

[27] *Sprawozdanie stenograficzne ze 152. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1. czerwca 1920 r.*, ł. 23.

[28] *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 20.

[29] *Sprawozdanie stenograficzne z 220. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. marca 1921 r.*, ł. 22–23.

[30] *Sprawozdanie stenograficzne z 63. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. lipca 1919 r.*, ł. 65.

[31] *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)*, s. 126–127.

[32] *Sprawozdanie stenograficzne ze 192. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 2. grudnia 1920 r.*, ł. 32–36; *Sprawozdanie stenograficzne z 220. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. marca 1921 r.*, ł. 21–23.

Kwestie społeczne i ekonomiczne[33]

Elektoratem chadeckim był przede wszystkim szeroko pojmowany „świat pracy", w związku z czym NChKR definiował się jako reprezentant warstwy robotniczej. Stawiało to chrześcijańskich demokratów przed koniecznością walki o głosy robotnicze z ugrupowaniami lewicowymi (zwłaszcza Polską Partią Socjalistyczną) oraz centrolewicową Narodową Partią Robotniczą. Podczas wystąpień na forum Sejmu Ustawodawczego wyraźnie widać wrażliwość posłów NChKR na tezy głoszone przez reprezentantów innych ugrupowań, odwołujących się do elektoratu świata pracy. Antagonizm i wzajemne oskarżenia o przedmiotowe traktowanie robotników i próbę zawłaszczenia prawa do ich reprezentowania były stałym elementem debat na tematy społeczne w Sejmie Ustawodawczym[34].

Chadecy podkreślali prawo obywateli do posiadania własności prywatnej, promując zasadę uwłaszczenia robotników, m.in. przez program akcjonariatu pracowniczego, umożliwiającego robotnikom partycypowanie w zyskach przedsiębiorstw[35]. Stąd m.in. sprzeciw wobec postulatów PPS z 1920 r. upaństwowienia wszystkich gałęzi produkcji[36].

W trosce o byt materialny robotników w bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej w pierwszych latach II RP chadecy w Sejmie Ustawodawczym występowali wielokrotnie z inicjatywami ustawodawczymi oraz interpelacjami. Jeszcze w marcu 1919 r. poseł Antoni Harasz domagał się uruchomienia szerokiego programu robót publicznych, zaś do tego czasu wypłacanie potrzebującym robotnikom zapomóg finansowych. Miało to zapobiec ich emigracji[37]. 13 czerwca 1919 r. grupa posłów chadeckich (m.in. Gdyk i Harasz) wystąpiła z wnioskiem nagłym w sprawie zakupu przez państwo dla robotników odzieży, obuwia i opału na zimę[38]. Wniosek ten został zaaprobowany przez sejm 26 lipca 1919 r. W myśl postulatów chadeckich zarobki robotnika powinny zapewnić utrzymanie całej rodziny. Umożliwi to małżonce pracownika opiekę nad dziećmi, co miało zapobiec piętnowanej sytuacji „wychowywania dzieci na ulicy"[39]. Przy okazji warto wspomnieć, że na wniosek NChKR sejm ograniczył prawo męża do całkowitego dysponowania majątkiem żony, pozostawiając je jedynie w odniesieniu do majątku wniesionego po zawarciu związku małżeńskiego[40].

---

[33] *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)*, s. 127.

[34] Zob. choćby *Sprawozdanie stenograficzne z 13. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1919 r.*, ł. 648, 651; *Sprawozdanie stenograficzne z 27. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 7. kwietnia 1919 r.*, ł. 42–45; *Sprawozdanie stenograficzne z 71. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 17. lipca 1919 r.*, ł. 35–36; *Sprawozdanie stenograficzne z 76. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 24. lipca 1919 r.*, ł. 26; *Sprawozdanie stenograficzne ze 106. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19. grudnia 1919 r.*, ł. 11; *Sprawozdanie stenograficzne ze 133. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 22. marca 1920 r.*, ł. 38–39; *Sprawozdanie stenograficzne z 216. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8. marca 1921 r.*, ł. 42–44; *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 18–20.

[35] *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)*, s. 127–128.

[36] *Sprawozdanie stenograficzne ze 185. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. listopada 1920 r.*, ł. 29–30.

[37] *Sprawozdanie stenograficzne z 22. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 31. marca 1919 r.*, ł. 34–37.

[38] *Sprawozdanie stenograficzne z 49. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 13. czerwca 1919 r.*, ł. 56.

[39] *Sprawozdanie stenograficzne z 78. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 26. lipca 1919 r.*, ł. 21, 36.

[40] *Sprawozdanie stenograficzne z 239. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1. lipca 1921 r.*, ł. 27.

Istotnym segmentem aktywności ustawodawczej chadeków była kwestia ubezpieczeń społecznych. W marcu 1919 posłowie Harasz i Gdyk byli sygnatariuszami (Gdyk również referentem) wniosku nagłego Związku Ludowo-Narodowego w sprawie rozpoczęcia prac nad ustawą o obowiązkowym ubezpieczeniu robotników od kalectwa, bezrobocia i starości. Choć wniosek został przyjęty[41], zaś ustawa o ubezpieczeniu na wypadek choroby weszła w życie w 1920 r.[42], meritum wniosku nie zostało zrealizowane. Stąd kolejne wnioski posła Gdyka w tej materii. M.in. w dniu 30 listopada 1921 roku domagał się opracowania przez rząd w ciągu 2 miesięcy projektu ustawy o ubezpieczeniu robotników na starość. Jego postulat został przyjęty przez większość sejmową jako wniosek nagły[43]. Chadeckie dezyderaty w zakresie ubezpieczeń zostały zrealizowane dopiero w okresie kolejnych kilkunastu lat[44].

Posłowie NChKR uczestniczyli aktywnie w próbach wypracowania adekwatnych rozwiązań w sprawach wielu szczegółowych problemów pracowniczych. I tak np. ks. Zygmunt Kaczyński był referentem Komisji Ochrony Pracy w sprawie projektu ustawy o zatargach zbiorowych między pracodawcami a pracownikami rolnymi[45]. Opowiadał się za wprowadzeniem przepisów uniemożliwiających właścicielom majątków ziemskich bezzasadnego usuwania służby folwarcznej wraz z rodzinami z zajmowanych dotychczas mieszkań (praktyka taka miała miejsce na dużą skalę w pierwszych miesiącach 1919 r.)[46]. Posłowie NChKR mediowali w sprawach zatargów między dozorcami domowymi a właścicielami nieruchomości[47], byli też inicjatorami wniosku o uchwalenie ustawy o służbie domowej[48]. W maju 1919 r. zgłosili wniosek nagły w sprawie przyznania odszkodowania robotnikom, którzy ponieśli majątkowe straty wojenne oraz zostali pozbawieni pracy[49]. Poseł Zenon Lewandowski wystąpił z wnioskiem, by przy okazji reformy rolnej umożliwić robotnikom i spółdzielniom robotniczym nabywanie parceli w okolicach zakładów pracy, z przeznaczeniem na osiedla mieszkaniowe dla robotników. Inną jego inicjatywą była propozycja przeszczepienia na grunt polski tzw. ogródków schreberowskich (odpowiednika dzisiejszych ogródków działkowych) dla robotników. Takie rozwiązanie miało sprzyjać wzmocnieniu więzów rodzinnych i zdrowia pracowników[50]. Część jego propo-

[41] *Sprawozdanie stenograficzne z 13. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1919 r.*, ł. 630–634, 652.

[42] DzU 1920, nr 44, poz. 272; por. *Sprawozdanie stenograficzne z 94. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. listopada 1919 r.*, ł. 43.

[43] *Sprawozdanie stenograficzne z 266. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 30. listopada 1921 r.*, ł. 49–50.

[44] Ustawa z 18 VII 1924 o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia (DzU 1924, nr 67, poz. 650), Rozporządzenie Prezydenta RP z 24 XI 1927 o ubezpieczeniu pracowników umysłowych (DzU 1927, nr 106, poz. 911), Ustawa z 28 III 1933 o ubezpieczeniu społecznym (DzU 1933, nr 51, poz. 396).

[45] *Sprawozdanie stenograficzne z 18. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 26. marca 1919 r.*, ł. 1011–1013; *Sprawozdanie stenograficzne z 20. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 28. marca 1919 r.*, ł. 1202–1204.

[46] *Sprawozdanie stenograficzne z 20. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 28. marca 1919 r.*, ł. 1230–1231.

[47] *Sprawozdanie stenograficzne ze 113. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 23. stycznia 1920 r.*, ł. 42–44, 52.

[48] *Sprawozdanie stenograficzne z 268. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 6. grudnia 1921 r.*, ł. 11–18, 22–26, 31–32.

[49] *Sprawozdanie stenograficzne z 35. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 9. maja 1919 r.*, ł. 100.

[50] *Sprawozdanie stenograficzne z 58. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 28. czerwca 1919 r.*, ł. 2–4.

zycji została przyjęta przez sejm w lipcu 1919 roku[51]. Chadecy byli inicjatorami wniosku w sprawie przyznania robotnikom prawa do urlopu wypoczynkowego. Sejm uchwalił w tej materii stosowną ustawę w dniu 16 maja 1922 r.[52]

Podczas prac nad zapisami konstytucji w sprawach robotniczych NChKR opowiadał się za wyłączeniem do odrębnych ustaw uregulowań dotyczących ochrony pracy młodocianych i kobiet oraz powołania i konstrukcji Izby Pracy[53]. W tej ostatniej kwestii NChKR ostatecznie opowiedział się przeciwko utworzeniu tej instytucji. W trzecim czytaniu ustawy konstytucyjnej klub chadecki zgłosił postulat wprowadzenia zakazu zatrudniania na stałe dzieci i młodzieży szkolnej[54] (poprawka została przyjęta przez sejm[55]).

Inną grupą społeczną, na której potrzeby byli wyczuleni posłowie chadeccy, byli inwalidzi wojenni. Członkowie NChKR byli inicjatorami utworzenia specjalnej sejmowej komisji, zajmującej się sprawami inwalidów wojennych oraz wdów i sierot po poległych. Głównym celem jej działania miało być przygotowanie projektu ustawy o zaopatrzeniu tej grupy społecznej[56]. Po wygaśnięciu ustawy, w czerwcu 1921 r. posłowie NChKR ponownie zwracali uwagę na konieczność uregulowania tej kwestii. Pomimo ponagleń sprawa nie została podjęta, co stało się m.in. przyczyną wyjścia polityków chadeckich z rządu Wincentego Witosa[57]. Poseł Wojciech Fiołka był autorem przyjętej przez Sejm Ustawodawczy koncepcji uprzywilejowania inwalidów wojennych, sierot i wdów po poległych oraz kooperatyw robotniczych w uzyskaniu koncesji na sprzedaż losów tworzonej wówczas Polskiej Państwowej Loterii Klasowej[58].

Posłowie chadeccy brali udział w dyskusjach dotyczących spraw rolnictwa. Rozpatrując kwestię reformy rolnej, przypominali konieczność respektowania zasady prawa do własności prywatnej. W myśl katolickiej nauki społecznej modyfikacja tego prawa może mieć miejsce jedynie dla dobra całego narodu. W przypadku reformy rolnej widzieli możliwość naruszenia zasady własności prywatnej. Pierwszeństwo w przydziale ziemi powinni mieć robotnicy rolni nieposiadający jej wcale, zaś przy parcelacji folwarków – robotnicy rolni folwarczni i małorolni. Jednocześnie przeciwstawiali się zapisowi ograniczającemu prawo do nabycia ziemi tylko dla rolników[59]. Grunty nie powinny być nadmiernie rozdrobnione, choć określanie konkretnych parametrów pierwotnie postulowano odłożyć do momentu ostatecznego ustalenia granic RP. Przeprowadzenie reformy powinno być rozłożone na okres 10 lat[60].

---

[51] *Sprawozdanie stenograficzne z 63. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. lipca 1919 r.*, ł. 37–39.

[52] *Sprawozdanie stenograficzne z 309. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. maja 1922 r.*, ł. 88.

[53] *Sprawozdanie stenograficzne ze 175. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19. października 1920 r.*, ł. 58–60.

[54] *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 13–14, 20.

[55] *Sprawozdanie stenograficzne z 220. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. marca 1921 r.*, ł. 19.

[56] *Sprawozdanie stenograficzne ze 107. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8. stycznia 1920 r.*, ł. 30–32.

[57] *Sprawozdanie stenograficzne z 262. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 18. listopada 1921 r.*, ł. 43–46; *Sprawozdanie stenograficzne z 334. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. sierpnia 1922 r.*, ł. 18–30.

[58] *Sprawozdanie stenograficzne z 135. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 24. marca 1920 r.*, ł. 17, 26.

[59] *Ibidem*, ł. 30–31.

[60] *Sprawozdanie stenograficzne z 54. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 24. czerwca 1919 r.*, ł. 13–15.

W 1922 r. posłowie NChKR krytykowali sposób realizacji reformy rolnej, wskazując na takie jej negatywne skutki, jak pozbawienie robotników rolnych pracy bez umożliwienia im w zamian nabycia ziemi, koncentrację gruntów w rękach zamożniejszych włościan. Domagali się poddania procesu realizacji reformy rolnej ścisłej kontroli[61]. Posłowie NChKR wielokrotnie konsekwentnie opowiadali się za sekwestrem (zmonopolizowaniem skupu) zboża i ziemniaków przez państwo i oddaniem prawa dysponowania tymi dobrami całkowicie w ręce państwa[62]. Koncepcja ta została oddalona przez sejm[63].

Podczas dyskusji nad zagadnieniem reemigracji przemawiający w imieniu NChKR poseł Edmund Bigoński zwrócił uwagę na konieczność objęcia osób powracających do kraju opieką państwa. Zaproponował podjęcie szeregu konkretnych działań w tej sprawie, m.in: utworzenie specjalnego urzędu zajmującego się tą kwestią, podjęcie pertraktacji z Niemcami w sprawie umożliwienia Polakom powrotu do kraju z całym mieniem i gotówką, zakładanie szkół polskich dla wychodźców, podjęcie akcji sprowadzenia do kraju sierot polskich, uzyskanie od rządu niemieckiego rekompensaty za straty w wyniku represji niemieckich po wybuchu powstania wielkopolskiego. Ponadto postulowano podjęcie działań na rzecz ochrony Polaków w Niemczech i przeprowadzenia ich reemigracji. Rezolucje te zostały przez sejm przyjęte[64].

Ustrój polityczny[65]

Jednym z zasadniczych zadań Sejmu Ustawodawczego było określenie ustroju odrodzonego państwa i skodyfikowanie go w ramach ustawy konstytucyjnej. Stanowisko posłów NChKR determinowały tezy programowe przyjęte podczas I Kongresu Chrześcijańskiej Demokracji w maju 1920 r.[66] Opowiedziano się za ustrojem demokratycznym, zapewniającym szeroki wachlarz swobód obywatelskich i silny samorząd. W chadeckiej aksjologii tylko taka konstrukcja ustrojowa daje możliwość wyrażenia przez obywatela swej wolnej woli, którą obdarzył go Bóg[67].

Ta generalna konstatacja dawała jednak możliwość przyjęcia różnych rozwiązań szczegółowych oraz ewolucji w zakresie myśli politycznej. Widać to wyraźnie w odniesieniu do promowanego przez NChKR modelu władzy ustawodawczej. Początkowo (w 1919 r.) obstawano za jednoizbowym parlamentem[68], jednak najpóźniej we wrześniu 1920 r. mowa już o bikameralizmie. Przywiązanie chadeków do idei parlamentu dwuizbowego

[61] *Sprawozdanie stenograficzne ze 158. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 2. lipca 1920 r.*, ł. 34–36; *Sprawozdanie stenograficzne z 314. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 29. maja 1919 r.*, ł. 35.

[62] Zob. choćby *Sprawozdanie stenograficzne z 87. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 7. października 1919 r.*, ł. 24–25; *Sprawozdanie stenograficzne z 95. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 6. listopada 1919 r.*, ł. 27–28; *Sprawozdanie stenograficzne ze 120. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 18. lutego 1920 r.*; *Sprawozdanie stenograficzne ze 171. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8. października 1920 r.*, ł. 40–41; *Sprawozdanie stenograficzne z 240. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 2. lipca 1921 r.*, ł. 4–11.

[63] *Sprawozdanie stenograficzne z 100. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 18. listopada 1919 r.*, ł. 60.

[64] *Sprawozdanie stenograficzne ze 132. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19. marca 1920 r.*, ł. 32–39, 58–59; *Sprawozdanie stenograficzne ze 139. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 23. kwietnia 1920 r.*, ł. 67–68.

[65] *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)*, s. 131.

[66] K. Turowski, *Historia ruchu…*, s. 241.

[67] J. Rabiński, *Nurt chrześcijańsko-demokratyczny…*, s. 138.

[68] *Sprawozdanie stenograficzne ze 106. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19. grudnia 1919 r.*, ł. 12.

okazało się trwałe. Odrzucili oni pomysł utrzymania tymczasowego stanu rzeczy (jednej izby parlamentu) i odsunięcia rozstrzygnięcia tej kwestii przez kolejny sejm lub referendum. Izba wyższa w myśli politycznej chadeków stanowić miała miejsce pogłębionego namysłu i rozwagi nad stanowionym prawem, w związku z tym postulowano jej odseparowanie od bieżącej działalności partyjnej, by mogła stanowić element zapobiegający możliwej „dyktaturze sejmu" (czyli narzucania rozwiązań przez siły polityczne posiadające większość w sejmie)[69]. Główny mówca klubu w kwestiach ustrojowych, Artemiusz Czerniewski, podkreślał konieczność uwzględnienia w składzie senatu reprezentantów samorządu terytorialnego oraz przedstawicieli różnych warstw społecznych, posiadających bogate doświadczenie polityczne i państwowe[70], wreszcie, włączenie do wyższej izby parlamentu pięciu delegatów episkopatu katolickiego oraz trzech przedstawicieli innych wyznań[71]. Według tej koncepcji senat miałby więc być odpowiednikiem swego rodzaju Rady Państwa i być wyłaniany częściowo w wyniku wyborów, częściowo zaś mianowania.

Podczas debaty nad ordynacją wyborczą posłowie NChKR opowiedzieli się za propozycją Komisji Konstytucyjnej, czyli głosowaniem w okręgach wyborczych oraz dodatkowo na listę państwową. Podstawowym sposobem wyłonienia parlamentarzystów powinny być wyniki głosowania w okręgach wyborczych. Prawo korzystania z listy państwowej powinny mieć stronnictwa, które zdobyły mandaty co najmniej w pięciu okręgach wyborczych. Tu propozycja NChKR była bardziej radykalna niż Komisji Konstytucyjnej, która proponowała dostęp do listy państwowej w przypadku zdobycia przez ugrupowanie mandatów w co najmniej trzech okręgach wyborczych. Jako reprezentanci elektoratu głównie miejskiego chadecy podkreślali konieczność wzrostu znaczenia głosów mieszkańców dużych miast (Warszawy, Łodzi i innych)[72].

Przywołana wcześniej troska o zagwarantowanie reprezentacji samorządu w senacie jest odzwierciedleniem innego charakterystycznego dla chadecji elementu programowego. Wychodząc z generalnego założenia o subsydiarności państwa, ale też mając na względzie konieczność „oddania państwa obywatelom" po okresie rozbiorów, w którym tendencje państw zaborczych szły w przeciwnym kierunku, NChKR proponował szerokie uwzględnienie samorządu w konstrukcji ustrojowej odrodzonego państwa. Posłowie klubu chadeckiego zwracali uwagę na braki w tej materii w proponowanych rozwiązaniach[73]. Podkreślano, że główną drogą do wyrobienia obywatelskiego społeczeństwa jest właśnie rozwój samorządu lokalnego. Posłowie NChKR wprost postulowali wprowadzenie do konstytucji zasady, że ustrój RP opiera się m.in. na samorządzie lokalnym, co wymagałoby wprowadzenia do niej odrębnego rozdziału „Samorząd", następującego po passusie na temat władzy wykonawczej. Z uwagi na to, że ten postulat wydłużyłby prace nad konstytucją, chadecy czasowo

[69] *Sprawozdanie stenograficzne ze 168. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 28. września 1920 r.*, ł. 46–50; *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 12.

[70] *Sprawozdanie stenograficzne ze 169. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 5. października 1920 r.*, ł. 51–54; *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 12.

[71] *Sprawozdanie stenograficzne ze 169. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 5. października 1920 r.*, ł. 53–54.

[72] *Sprawozdanie stenograficzne z 305. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 9. maja 1922 r.*, ł. 6–12; *Sprawozdanie stenograficzne z 308. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 12. maja 1922 r.*, ł. 34–35.

[73] *Sprawozdanie stenograficzne ze 169. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 5. października 1920 r.*, ł. 53.

zrezygnowali z niego, zapowiadając powrót do tej kwestii przy okazji przyszłej rewizji konstytucji. Wracając do kwestii senatu warto dopowiedzieć, że NChKR widział możliwość przekształcenia go właśnie w reprezentację samorządu terytorialnego[74].

W dyskusji dotyczącej głowy państwa chadecy stali na stanowisku, że prezydentem powinna być jedynie osoba narodowości polskiej i wyznania katolickiego[75]. Jak uzasadniał poseł Gdyk, nawet dla niewierzących powinno być oczywistym, że prezydent reprezentuje cały naród, którego zdecydowaną większość stanowią właśnie katolicy. NChKR przeprowadził odpowiednią poprawkę w tym duchu przez Komisję Konstytucyjną[76], następnie plenum sejmu przyjęło w głosowaniu artykuł 43 uwzględniający tę poprawkę[77]. Po dyskusji (wskazywano m.in. na możliwość niekorzystnego wpływu proponowanej przez chadeków zasady na wynik plebiscytów), w trzecim czytaniu Sejm Ustawodawczy odrzucił poprawkę i ostatecznie zasada, by prezydentem RP mógł być jedynie Polak i katolik, nie znalazła się w Konstytucji marcowej[78].

Generalnie NChKR pozytywnie oceniało wypracowany projekt konstytucji. Jak podkreślił Artemiusz Czerniewski, pomimo niedoskonałości „daje zdrową podstawę do dalszego rozwoju ustroju państwowego"[79], uwzględniając tradycje dziejowe narodu, jego konstrukcję społeczną, charakter narodów ościennych, wprowadza silną władzę wykonawczą, uwzględniając nadrzędną rolę władzy ustawodawczej, jako pośrednika między narodem a państwem, wyraziciela woli narodu i opiekuna praw obywatelskich[80]. Dodajmy, że chadecy podkreślali znaczenie trafnie skonstruowanego rozdziału V. Jego tytuł i układ wyrażał ich przekonanie, że, choć w myśl katolickiej nauki społecznej państwo ma służyć obywatelowi, a nie odwrotnie, to jednak z powodu trudnej sytuacji państwa polskiego występuje konieczność wyakcentowania obowiązków obywatelskich wobec ojczyzny, nie tylko ich praw[81].

Spośród kwestii szczegółowych, regulujących tymczasowe funkcjonowanie administracji państwowej, wywodzący się z Wielkopolski Stanisław Nowicki podkreślał konieczność tymczasowego utrzymania tamtejszej Naczelnej Rady Ludowej jako tamtejszego organu polskiej władzy. Jej szybkie rozwiązanie (za czym opowiadali się m.in. politycy PPS) ułatwiłoby, w jego ocenie, podporządkowanie byłej dzielnicy pruskiej Niemcom[82]. Generalnie chadecy byli przeciwni modelowi ścisłej centralizacji administracji w Polsce, opowiadając się za przejściowym uwzględnieniem specyficznych dla poszczególnych regionów odrodzonego państwa polskiego warunków społeczno-gospodarczych i politycznych. Szczególnie dotyczyło to przejściowego pozostawienia odrębności Wielkopolski, na co wpływ miała niewątpliwie silna reprezentacja posłów

[74] *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 9–12.

[75] Por. *Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji)*, s. 132.

[76] *Sprawozdanie stenograficzne ze 174. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. października 1920 r.*, ł. 24; *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 18.

[77] *Sprawozdanie stenograficzne z 206. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1. lutego 1921 r.*, ł. 34.

[78] *Sprawozdanie stenograficzne z 220. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. marca 1921 r.*, ł. 14.

[79] *Sprawozdanie stenograficzne z 218. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 11. marca 1921 r.*, ł. 7.

[80] *Ibidem*, ł. 8.

[81] *Sprawozdanie stenograficzne ze 181. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. listopada 1920 r.*, ł. 9–11.

[82] *Sprawozdanie stenograficzne z 26. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 5. kwietnia 1919 r.*, ł. 12–13.

wielkopolskich w NChKR[83]. Chadecy byli natomiast za ujednoliceniem tej dzielnicy z resztą kraju pod względem ekonomicznym[84]. Sejm przyjął też wniosek ks. Stanisława Hałki o włączenie powiatów Białystok, Bielsk i Sokółka do polskiego systemu administracyjnego[85].

Polityka zagraniczna i kształt terytorialny państwa

W dziedzinie polityki zagranicznej chadecy wielokrotnie zwracali uwagę na konieczność zapewnienia profesjonalnej kadry polskim placówkom dyplomatycznym, zwłaszcza tym, które uznawano za kluczowe. NChKR był za stałym rozwojem sieci polskich przedstawicielstw dyplomatycznych, zwłaszcza konsularnych, na świecie[86]. Ks. Stanisław Adamski zwracał uwagę na tendencje lewicujące dyplomatów polskich w USA, co miało rodzić krytykę ze strony Polonii amerykańskiej. Innym przykładem była placówka w Gdańsku, wymagająca, zdaniem mówcy, obsadzenia jej dyplomatami o silnej osobowości, zdolnymi wykonywać swoje obowiązki w niesprzyjającym środowisku społecznym[87]. NChKR wystąpił z rezolucją (przyjętą przez sejm) w sprawie uzyskania przez rząd RP międzynarodowych gwarancji respektowania praw Polski w Gdańsku[88]. Ta sprawa pozostawała stale na uwadze posłów chadeckich podczas obrad Sejmu Ustawodawczego[89].

Posłowie NChKR jednoznacznie opowiadali się za włączeniem do Polski Kresów Wschodnich (w tym Wileńszczyzny[90]), Galicji Wschodniej „i wszystkich terytoriów, do których Polska ma słuszne, historyczne i wszelkie inne prawa"[91]. Szczególną troskę budziły tereny plebiscytowe. Chadecy wzywali do podjęcia działań sprzyjających opowiedzeniu się za przyłączeniem do Polski mieszkańców Mazur[92]. Wyrażali uznanie robotnikom Górnego Śląska za ich propolską postawę[93]. W lipcu 1920 r., podczas krytycznej fazy wojny polsko-bolszewickiej, poseł Ludwik Gdyk zgłosił wniosek nagły (przyjęty przez sejm) w sprawie apelu Sejmu Ustawodawczego do parlamentów państw zaprzyjaźnionych (USA, Wielkiej Brytanii, Belgii, Francji, Japonii i Włoch), by te wpłynęły na rządy w ich krajach w celu odroczenia plebiscytów na Warmii, Mazurach i prawym brzegu Wisły, tak by zagwarantować ich uczciwy przebieg. Wniosek, zgłoszony na 5 dni przed terminem pierwszego plebiscytu, nie miał szans na realizację[94].

---

[83] *Sprawozdanie stenograficzne z 211. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 18. lutego 1921 r.*, ł. 33–34; *Sprawozdanie stenograficzne z 244. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 29. lipca 1921 r.*, ł. 90–92; por. *Sprawozdanie stenograficzne z 83. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1. sierpnia 1919 r.*, ł. 58–59.

[84] *Sprawozdanie stenograficzne ze 161. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 9. lipca 1920 r.*, ł. 20.

[85] *Sprawozdanie stenograficzne z 75. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 22. lipca 1919 r.*, ł. 19–20, 24.

[86] *Sprawozdanie stenograficzne ze 171. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8. października 1920 r.*, ł. 43–45.

[87] *Sprawozdanie stenograficzne z 211. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 18. lutego 1921 r.*, ł. 23–25.

[88] *Sprawozdanie stenograficzne ze 168. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 28. września 1920 r.*, ł. 59–60.

[89] Zob. np. *Sprawozdanie stenograficzne ze 171. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8. października 1920 r.*, ł. 35–36.

[90] *Sprawozdanie stenograficzne z 211. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 18. lutego 1921 r.*, ł. 25.

[91] *Sprawozdanie stenograficzne z 106. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19. grudnia 1919 r.*, ł. 12.

[92] *Ibidem*, ł. 12–13.

[93] *Sprawozdanie stenograficzne ze 144. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4. maja 1920 r.*, ł. 47–48.

[94] *Sprawozdanie stenograficzne ze 159. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 6. lipca 1920 r.*, ł. 42–44.

Parlamentarzyści NChKR opowiedzieli się za ratyfikacją traktatu wersalskiego. Przemawiający w ich imieniu ówczesny przewodniczący klubu Władysław Herz podkreślił znaczenie umieszczenia w traktacie rozdziału „Praca", co – jak stwierdził – oznaczać miało docenienie tego „najistotniejszego czynnika postępu". Do największych mankamentów traktatu zaliczył: brak włączenia do Polski wszystkich postulowanych ziem, gwarancję praw mniejszości żydowskiej, umiędzynarodowienie Wisły oraz przejęcie przez II RP długów rosyjskich[95].

Podczas konfliktu polsko-bolszewickiego w marcu 1920 r. poseł Marcin Wichliński w imieniu NChKR opowiedział się przeciwko zbyt szybkiemu zawarciu pokoju z bolszewikami[96]. Był on reprezentantem klubu podczas konferencji pokojowej w Rydze i sygnatariuszem umowy pokojowej z Sowietami podpisanej wstępnie (rozejm i preliminaria pokojowe) 12 października 1920. W trakcie dyskusji nad ratyfikacją traktatu ryskiego Artemiusz Czerniewski wskazywał na jego główne słabości: przebieg granic nieuwzględniający aktualnego stanu rzeczy, brak należytego zabezpieczenia Polaków pozostałych poza wytyczonymi granicami Polski. W ocenie przedstawiciela NChKR do Rzeczypospolitej powinny zostać włączone powiaty lepelski, miński z Mińskiem, płoskirowski i kamieniecki z Kamieńcem Podolskim. Brak takich rozstrzygnięć uznawał za niedociągnięcie polskiej dyplomacji. Czerniewski przedstawił przykłady prześladowania Polaków w ZSRR po ratyfikacji przez to państwo traktatu. Władze RP powinny umożliwić ich osiedlenie się w granicach Polski. Pomimo tych zastrzeżeń NChKR opowiedział się za ratyfikacją traktatu ryskiego, wzywając jednak do naprawienia jego wskazanych mankamentów przy okazji zawierania kolejnych umów z ZSRR[97].

W październiku 1921 r. posłowie NChKR stanowczo opowiedzieli się przeciwko rozszerzaniu wyborów do parlamentu polskiego na Litwie poza tereny Litwy Środkowej. Miesiąc później, podczas dyskusji nad przeprowadzeniem plebiscytu w sprawie przynależności państwowej powiatów lidzkiego i brasławskiego, chadecy oponowali przeciwko temu pomysłowi, uznając za rzecz bezsporną, że te dwa powiaty należą do Rzeczypospolitej Polskiej[98].

PODSUMOWANIE

Posłowie, reprezentujący w Sejmie Ustawodawczym nurt chrześcijańsko-demokratyczny, działali w ramach Narodowego Chrześcijańskiego Klubu Robotniczego. Wchodząc w skład szerszego bloku centroprawicowego, mieli możliwość udziału w tworzeniu ustroju i prawa obowiązującego w II RP. Ich głównymi antagonistami w parlamencie byli parlamentarzyści PPS i NPR, a więc formacji odwołujących się do tego samego elektoratu społecznego.

[95] *Sprawozdanie stenograficzne z 82. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 31. lipca 1919 r.*, ł. 10–12.

[96] *Sprawozdanie stenograficzne ze 128. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 9. marca 1920 r.*, ł. 38.

[97] *Sprawozdanie stenograficzne ze 177. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 22. października 1920 r.*, ł. 9, 20, 22; *Sprawozdanie stenograficzne z 224. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 15. kwietnia 1921 r.*, ł. 11–16.

[98] *Sprawozdanie stenograficzne z 261. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16. listopada 1921 r.*, ł. 19–24, 27–28.

Jeśli porównamy założenia programowe i pola aktywności posłów chadeckich w Sejmie Ustawodawczym, zobaczymy ich spójność. Podstawą aksjologiczną NChKR było konsekwentne odnoszenie się do wiary w Boga i zasad chrześcijańskich, zwłaszcza katolicyzmu. Porządkowało to hierarchię wartości i pozwalało na ujmowanie wielu ówczesnych problemów społecznych, politycznych i ekonomicznych ze specyficznego punktu widzenia. Na ogląd spraw publicznych przez posłów chadeckich wpływ miały również inne czynniki: miejsce pochodzenia, doświadczenia zawodowe, przynależność do organizacji społecznych. Wszystko to powodowało, że proponowane rozwiązania osadzone były na stabilnym gruncie wiary katolickiej i płynących z niej wskazań myśli społecznej Kościoła, z których wypływały konkretne postulaty w zakresie życia społecznego, edukacji, usytuowania Kościoła w życiu publicznym II RP. Klasowo NChKR odwoływał się do elektoratu robotniczego, co skutkowało uprzywilejowaniem tej szerokiej warstwy społecznej w myśli i aktywności politycznej chadeckich parlamentarzystów. Z pewnością na pozytywne podkreślenie zasługują takie szczegółowe przejawy parlamentarnej aktywności chadeckiej, jak próba wzmocnienia roli samorządów i oparcia na nich życia publicznego oraz troska o objęcie warstw słabszych (robotnicy, służba, inwalidzi, sieroty, wdowy) opieką i pomocą państwa.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła drukowane

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1920, 1924, 1927, 1933.

Program Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (Chrześcijańskiej Demokracji) [w:] A. Bełcikowska, *Stronnictwa i Związki Polityczne w Polsce*, Warszawa 1925, s. 124–131.

Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawodawczego 1919–1922.

OPRACOWANIA

Adamski S., *Zadania Chrześcijańskiej Demokracji w Polsce*, Poznań 1922.

Antonów-Nitsche I., *Józef Rymer, pierwszy wojewoda śląski 1882–1922*, Katowice 1984.

Balawajder E., *Cegiełka Wacław* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. I, Lublin 1994, s. 70.

Balawajder E., *Kaczyński Zygmunt* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. II, Lublin 1994, s. 7–9.

Bender R., *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865–1918* [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, Warszawa 1981, s. 201–256.

Biełaszko M., *Ksiądz Zygmunt Kaczyński (1894–1953) – duchowny, polityk, redaktor* [w:] *Niezłomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 95–122.

Chwaliszewski R., Fijałkowski M., *Ksiądz Ignacy Czechowski i Stanisław Miedziński – orędownicy walki o polskość*, „Rocznik Nadnotecki" 1991, t. XXII, s. 95–98.

Gajewski R., *Ks. Zygmunt Kaczyński – kapłan i polityk*, Lublin 2013.

Gajewski S., *Sosiński Wojciech* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. III, Lublin 1994, s. 79–80.

Górski T., *Olszański Ignacy* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, s. 2.

Hojka Z., *Józef Rymer. Biografia polityczna*, Katowice 2002.

Janaczek S., *Maliński Kazimierz* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. II, Lublin 1994, s. 114.

Józef Rymer 1882–1922, red. M. Kubista, oprac. M. Lubina, K. Wencel, Katowice 2001.

Ksiądz Stanisław Hałko 1884–1943, red. A. Szot, Białystok 2008.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. J.M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994.

Laska A., *Narodowa Partia Robotnicza 1920–1937. Studia z dziejów ruchów społecznych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2004.

Latos T., *Stojałowski Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLIV, s. 11–17.

Lewandowska B., *Nowicki Albin* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. II, Lublin 1994, s. 154–155.

Majka J., *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*, Rzym 1986.

Malinowski J., *Stefan Dąbrowski (1877–1947). Biografia polityczna*, Poznań 2014.

Marcoń W., *Wojciech Sosiński – działacz związkowy i parlamentarzysta*, „Zeszyty Historyczne" (Częstochowa) 2010, t. 11, s. 337–345.

Myszor J., *Duszpasterz czasu wojny i okupacji – biskup Stanisław Adamski 1939–1945*, Katowice 1994.

Oleksiński J., *Lewandowski Zenon Eugeniusz* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVII, s. 213–215.

Olszewski M., *Piotrowski Adam* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, s. 456–457.

Pawlikowski M., *Syn Ziemi Radomszczańskiej. Życie i działalność posła na Sejm II Rzeczypospolitej ks. dr. Władysława Chrzanowskiego 1886–1933*, Strzałków 2011.

Pawłowski B., *Chrześcijańska demokracja a nauczanie społeczne Kościoła rzymskokatolickiego* [w:] *Chrześcijańska demokracja we współczesnym świecie*, pod red. K. Krzywickiej, E. Olszewskiego, Lublin 1999.

Piątkowski S., *Wacław Cegiełka (1887–1966). Burmistrz Skarżyska-Kamiennej z lat okupacji niemieckiej* [w:] *Znad Kamiennej. Skarżysko-Kamienna. Materiały i studia*, Skarżysko-Kamienna 2011, s. 23–34.

Pietrzak J., *Nowicki Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, s. 337–338.

Pietrzak J., *Nowicki Stanisław* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. II, Lublin 1994, s. 155–156.

Pietrzak M., *Rządy parlamentarne w Polsce 1919–1926*, Warszawa 1969.

Poręba S., *Nowicki Albin* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, s. 311–312.

Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny, t. I–II, oprac. M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Warszawa 1998–2000; t. III–IV, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Warszawa 2005–2009.

Próchnik A., *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej. Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1957.

Przybylski H., *Rymer Józef* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. III, Lublin 1994, s. 40–42.

Przybylski H., Przybyła H., *Katolicka nauka społeczna a ruch chrześcijańsko-demokratyczny*, Katowice 1996.

Rabiński J., *Nurt chrześcijańsko-demokratyczny w II Rzeczypospolitej* [w:] *Główne obozy polityczne II Rzeczypospolitej na tle wydarzeń epoki*, pod red. M. Ryby, Lublin 2012, s. 125–160.

Rabiński J., *Stronnictwo pracy we władzach naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1945*, Lublin 2012.

Rabiński J., *Zygmunt Kaczyński (1894–1953) – kapłan, polityk, ofiara reżimu komunistycznego* [w:] *Kościół w obliczu totalitaryzmów*, red. W. Polak, W. Rozynkowski, M. Białkowski, J. Kufel, Toruń 2010, s. 189–205.

Rak R., *Biskup Stanisław Adamski jakiego nie znamy*, Katowice 2003.

Robakowski K., *Maliński Kazimierz* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, s. 369–370.

Ryńca M., *Świniarski Alojzy* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. LI, s. 588–589.

Rzepecki T., *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, Poznań 1920.

Sikorski T., Kulesza M., *Niezłomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego" (1945–1948)*, Warszawa 2013.

Smołka L., *Rymer Józef* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIII, s. 515–517.

Stopniak F., *Adamski Stanisław* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. I, Lublin 1994, s. 2–3.

Strzeszewski C., *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1978.

Strzeszewski C., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994.

Strzeszewski C., Banaszak M., *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze pruskim w latach 1865–1918* [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, Warszawa 1981, s. 63–134.

Suplicka A., *Stanisław Hałko (1884–1943) i Jakub Szapiro (1897–1941) – nauczyciele dwóch kultur w międzywojennym Białymstoku* [w:] *Nauczyciele. Szkice portretów uczonych i nauczycieli*, red. J. Falkowska, A. Królikowska, Kraków 2018, s. 287–305.

Szaraniec K., *Ksiądz Stanisław Adamski. Duchowy przywódca Polaków pod zaborem pruskim, patron polskiej spółdzielczości, poseł, senator, biskup*, Katowice 2011.

Szczepaniak M., *Prasa katolicka a polityka. Casus ks. Zygmunta Kaczyńskiego*, „Polonia Sacra" 2017, nr 3, s. 193–211.

Śliwak K., *Activities of fr. Zygmunt Kaczynski – Minister of Religious Affairs and Public Education in the government-in-exile (1943–1945)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy" 2016, nr 3–4, s. 196–208.

Tomko A., *Działalność biskupa Stanisława Adamskiego w okresie II Rzeczypospolitej. Państwo – prawo – oświata*, Wrocław 2019.

Toruńczyk R., *Nader Mikołaj* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXII, s. 432–433.

Turowski K., *Czerniewski Ludomił Artemiusz* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. I, Lublin 1994, s. 96–97.

Turowski K., *Gdyk Ludwik* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, s. 362.

Turowski K., *Gdyk Ludwik* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. I, Lublin 1994, s. 141–142.

Turowski K., *Harasz Antoni* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. I, Lublin 1994, s. 170–171.

Turowski K., *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, Warszawa 1989.

Turowski K., *Olszański Ignacy* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. II, Lublin 1994, s. 161–162.

W służbie nauki i polityki. Stefan Dąbrowski, wstęp i oprac. J. Malinowski, Poznań 2013.
Z życia i publicznej działalności biskupa Stanisława Adamskiego, oprac. A. Gulczyński, Poznań 2000.
Zieliński J., *Kaczyński Zygmunt* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XI, s. 395–396.
Zieliński Z., *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, Poznań 1986.
Zięba A.A., *Sosiński Wojciech* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XL, s. 519–523.

Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy – działalność i myśl polityczna w Sejmie Ustawodawczym

W tekście ukazano działalność reprezentacji nurtu chrześcijańsko-demokratycznego w Sejmie Ustawodawczym II RP. Przedstawiono skład osobowy Chrześcijańskiego Narodowego Klubu Robotniczego, jego władze oraz dynamikę zmian liczebności jego członków. Dokonano analizy chadeckiej myśli politycznej, zrekonstruowanej na podstawie pierwszego programu Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy z 1920 r. zestawionego z analizą aktywności posłów chadeckich na forum plenarnym Sejmu Ustawodawczego (tu zasadniczą podstawą źródłową były stenogramy posiedzeń Sejmu Ustawodawczego). Ukazano dorobek chadeckiej myśli politycznej przez pryzmat zagadnień: usytuowania religii w życiu publicznym, roli oświaty i wychowania, kwestii społecznej (zwłaszcza robotniczej), ustroju (zwłaszcza wkładu chadeków w prace nad Konstytucją marcową 1921) i polityki. W wyniku przeprowadzonej analizy udało się zrekonstruować zasadnicze elementy chadeckiej myśli politycznej, przede wszystkim ich oparcie na konkretnym systemie aksjologicznym, oraz wykazać spójność założeń programowych z inicjatywami ustawodawczymi podejmowanymi na forum parlamentu.

SŁOWA KLUCZOWE
chrześcijańska demokracja, Sejm Ustawodawczy, II Rzeczpospolita Polska, Konstytucja marcowa 1921, Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy

National Christian Workers' Club – Activity and Political Thought in the Legislative Assembly

The text shows the activity of the representation of the Christian Democratic in the Legislative Sejm of the Second Republic of Poland. It presents the composition of the Christian National Workers' Club, its authorities and the dynamics of changes in the size of its membership. An analysis is made of Christian Democratic political thought, reconstructed based on the first programme of the Christian National Labour Party of 1920 and an analysis of the activity of Christian Democratic deputies in the plenary forum of the Legislative Sejm (here, the primary basis for sources were transcripts of sessions of the Legislative Sejm).

The output of the Christian Democratic political thought was presented in regard to the following issues: the position of religion in public life, the role of education, the social question (especially the workers' question), the political system (especially the contribution of the Christian Democrats to the work on the March Constitution of 1921) and policy. The analysis enabled reconstruction of the fundamental elements of Christian Democratic political thought, above all, their appreciation for a specific axiological system, and demonstrates the consistency of programmatic assumptions with legislative initiatives taken in parliament.

KEYWORDS
christian democracy, Legislative Sejm, Second Polish Republic, March Constitution, National Christian Workers' Club

JAROSŁAW RABIŃSKI – doktor habilitowany, profesor KUL, historyk, nauczyciel akademicki, badacz historii Polski i powszechnej XX w., dyrektor Centrum Badań nad Historią Polskiego Państwa na Uchodźstwie KUL, naczelnik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN Lublin. Autor m.in. monografii *Stronnictwo Pracy we władzach naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1945* (Lublin 2012), *Skompromitować Powstanie. Zmagania komunistycznej propagandy z Powstaniem Warszawskim 1953–1956* (Lublin 2012), redaktor naukowy wydawnictwa źródłowego *Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego* (t. 1–2, Lublin 2016–2017). Stypendysta Polonia Aid Foundation Trust, Polskiej Akademii Umiejętności oraz Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej. Pomysłodawca i kierownik projektów naukowych finansowanych w ramach grantów badawczych (m.in. w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki). Jego badania koncentrują się na dziejach polskiego uchodźstwa w XX w., polityce polskiej okresu II wojny światowej, zagadnieniu totalitaryzmu, ze szczególnym uwzględnieniem propagandy komunistycznej, działalności i myśli politycznej partii chrześcijańsko-demokratycznych.

JAROSŁAW RABIŃSKI – PhD with habilitation, professor of the Catholic University of Lublin, a historian, academic teacher, researcher of Polish and universal history of the 20th century, director of the Research Centre for the History of the Polish State in Exile at the Catholic University of Lublin, head of the Branch Historical Research Office of the IPN Lublin. Author of, among others, the monographs *Stronnictwo Pracy we władzach naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1945* (Lublin 2012), *Skompromitować Powstanie. Zmagania komunistycznej propagandy z Powstaniem Warszawskim 1953–1956* (Lublin 2012); academic editor of the source publication *Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego* (vols. 1–2, Lublin 2016–2017). A scholarship holder from the Polonia Aid Foundation Trust, the Polish Academy of Arts and Sciences, and the Rome Foundation or Marchioness J.S. Umiastowska. The founder and manager of academic projects funded by research grants (e.g. under the National Programme for the Development of the Humanities). His research focuses on the history of Polish exile in the 20th century, Polish politics during World War II, the issue of totalitarianism, with particular emphasis on communist propaganda, the activity and political thought of Christian-Democratic parties.